

RADISLAV HOŠEK

K JEDNOMU ZÁKONU Z KONCE STAROVĚKU (CTh XIV 10,4)

Třídní protiklady svobodných a otroků ve starověké společnosti vedly nezřídka ke vzpourám, podrobeného obyvatelstva nebo otroků. Vzpoury a boje otroků nevedly ke změně sociálního řádu, neboť tu nebyly společenské předpoklady k jejich úspěšnému zakončení. Vzpoury otroků měly za následek vyhubení nebo násilné přesídlení celých národů,¹ a naopak zase vedly k theoretickým úvahám i praktickým pokusům představitelů svobodného světa o vytvoření ideální obce. To jsou ovšem k o n e č n é výsledky napětí, které bylo mezi oběma třídami.

Avšak o tom, v jakých konkrétních formách probíhal třídní boj před tím, než vyvrcholil v otevřeném boji a ve vzpouře, se dovidáme jen málokdy. Tyto zahalené, skryté formy třídního boje měly pro antickou společnost větší význam než konečné vzplanutí odboje, ke kterému mnohdy ani nemuselo dojít, a to proto, že trvaly časově déle. Proto je třeba jejich projevy sledovat a věnovat jim náležitou pozornost.²

Skryté formy třídního boje se projevovaly různě. Jejich symptomy jsou porůznu zachyceny ve starověkých pramenech, avšak obecné pozornosti starověkých historiků unikly. Jsou zachyceny téměř nepozorovatelně ve starověkých zprávách, odkud je musíme skládat v obraz. Jindy jsou takové zprávy obsaženy zase v zákonech, které odrážejí skutečnou situaci otrokářského státu, jako na příklad v reskriptu císaře Antonina Pia.³

Právní uzákonění otrokářského řádu vedlo zvláště v říši římské, kde antagonismus tříd vrcholil, ke stálým bojům uvnitř říše. Nesvobodné a polosvobodné obyvatelstvo čekalo své osvobození z rukou barbarů, v jejichž společenském zřízení vidělo svůj společenský⁴ i hospodářský⁵ vzor. Otroci, kteří pocházeli i ke konci imperia často z válečných zajatců, viděli v útočících barbarech své osvoboditele. Tak nakonec »barbaři, proti kterým prý chránil (= římský stát) své občany, byli těmito pokládáni za vytoužené osvoboditele«. Odboj proti římským vykořisťovatelským třídám — vrcholící účasti otroků při pádu Říma r. 410⁷ — byl před pádem Říma i po jeho pádu neotevřený, skrytý.

O jednom takovém nekrvavém boji se dočítáme v Zákoníku Theodosiově.⁸ Jsou to zákony, které se týkají nošení šatu a vnější úpravy nižších společenských tříd a vrstev.

Snaha odlišit otroky od svobodných nejen právně a hospodářsky, nýbrž i na venek, se ožívá několikrát v římské literatuře.⁹ Tak Seneca připomíná, že jednou odmítl římský senát návrh, aby se otroci lišili od svobodných svým oděvem, s tím, že by to znamenalo nebezpečí pro svobodné, kdyby je začali otroci počítat.¹⁰ Později se tato myšlenka objevila znovu.

Byl to Alexander Severus, který chtěl šatem rozlišit nejenom úředníky a hodnostáře, nýbrž i všechny otroky od svobodných. Byl k tomu veden přáním, aby bylo možné otroky snadno rozeznat, a aby se tak zabránilo jak jejich buřičství, tak také pohlavnímu míšení s urozenými, to jest svobodnými občany.¹¹

Poněkud jinými zásadami se řídila římská politika v provinciích. Tam se sice rovněž lišili Římané od domácího obyvatelstva, avšak nebránili se tomu, když se domácí obyvatelstvo sblížovalo s Římany a když se snažilo vyrovnat se jim i svým zevnějškem. Vždyť tu šlo o vítanou romanisaci nového území, a byli to právě představitelé bohaté domácí šlechty, kteří se začali přizpůsobovat Římanům svými mravy, vzděláním i šatem. Zprávu velmi výmluvnou máme o tom v Tacitově *Agricolovi*.¹²

Avšak ve třetím a čtvrtém století n. l. se situace změnila. Římské provincie se zdvihaly k odporu, a v jeho čelo se nezdědka stavěli i významní provinciálové, toužící po samovládě, kdežto nejširší provinciální vrstvy viděly opět v přicházejících barbarech »vytoužené osvoboditele«. Už ne k Římanům, ale k těmto barbarům se snažilo provinciální obyvatelstvo, zejména nižší vrstvy a otroci, přiblížit.

Zákon z roku 416 n. l. hovoří o trestech, které postihnou ty, kdož nosí dlouhé vlasy a kožešinový oděv.¹³ Avšak již dříve, roku 397 a 399, byly vydány podobné zákony, které stanovily trest vyhnanství pro ty otroky a *officiales*, »kteří by nemohli snést ztrátu své důstojnosti«. ¹⁴ Byl však zákaz nosit široké nohavice (*bracae*) a měkkou parthskou obuv (*tzangae*) vydán jen k udržení mravní čistoty, anebo tu šlo v této době, která velí i pánům projevat okázale vážnost,¹⁵ o něco jiného?

Podívejme se, kdo vlastně nosil kožešinový oděv a koho charakterisoval. Nejméně od počátku císařské doby byl kožešinový oděv součástí oblečení otrokova. Máme dvě svědectví Columellova¹⁶ o tom, že kožišinový oděv s rukávci je nejlepším oblečením pro otroka. Vedle otroků nosili kožešinový oděv také obyvatelé zapadlého venkova, takže již Cicero nazval v jedné své řeči svědky ze Sicílie *pelliti testes*.¹⁷ Později, ve století čtvrtém a pátém, nebyl kožešinový oděv jen oblečením zapadlého venkova anebo otroků, nýbrž nosili jej zejména barbari. Tak Rutilius Namatianus¹⁸ charakterisuje strážce v Římě výrazem *pelliti*, jehož svého času užil Cicero pro charakteristiku zapadlých venkovanů. Také z *Panegyriku* na císaře Constantia se dovídáme, že jeho nepřátelé byli zcela rozdrceni a že »tehdy ležela zohyžděna prachem a krví a porůznu pohozena ona barbarská těla anebo ta, která pro napodobení barbarů byla načerveno zbarvena, v barbarském oděvu nebo mající rozpuštěné vlasy«. ¹⁹

Po tomto zjištění se musíme dívat na zákon CTh XIV 10,4 jako na nařízení, které stíhalo Římany pro jejich sympatie k barbarům. Tak je tento zákon zajímavým dokladem neotevřené, skryté formy třídního boje z konce římského imperia. Namířen byl však zejména proti otrokům, u nichž bylo větší nebezpečí, že budou s barbary sympatisovat; svědčí o tom i výměr trestu, který je pro svobodné nižší než pro otroky. Třídnost zákona, projevující se v otrokářském zákonodárství od nejstarších dob i v různých výších trestu pro svobodné a pro otroky, projevuje se v plné míře i na konci imperia, v situaci pro římský stát neobyčejně ztížené.

POZNÁMKY

- ¹ Incerti panegyricus Constantio Caesari 5 a 21.
- ² VDI 5, 1952, str. 9. K obsuždeníju problémy istoriji proizvoditelej material'nych blag v drevnem mire.
- ³ Mosaicarum et Romanorum legum collatio (ed. T. Mommsen) III 3, 2: »Dominorum quidem potestatem in suos servos inlibatam esse oportet nec cuiquam hominum ius suum detrahi: sed dominorum interest, ne auxilium contra saevitiam vel famem vel intolerabilem iniuriam denegetur his, qui iuste deprecantur.«
- ⁴ B. Engels, Původ rodiny, str. 134, str. 140—141, Praha 1949.
- ⁵ Viz kritiku E. A. Thompsona na knihu Walbank F. V. The Decline of the Roman Empire in the West, London 1946, v The Classical Review LXIII (1949), str. 65—66.
- ⁶ B. Engels, Původ rodiny, str. 134, str. 140—141. Praha 1949; tento stav platí ovšem jen pro římské imperium, naopak v jiných údobích pomáhají barbaři oligarchům proti lidu, jako na př. v Epidamnu v V. stol. př. n. l., o tom Thukydides I 24.
- ⁷ N. I. Golubcova, Itálie v začátku V. století i vstoupení Alaricha v Řím, VDI 4, 1949, str. 62 n.
- ⁸ CTh IX 10.4 z roku 416.
- ⁹ Martialis (X 98, 7—9 a XIV 158) charakterisuje sice otroky nejhoršího druhu slovem tonsi = ostříhaní, avšak tu nešlo o právní opatření.
- ¹⁰ L. A. Seneca, De clem. I 24, 1; SHA, Aelius Lampridius, Vita Alexandri Severi 27, 1.
- ¹¹ Srovnej i CTh IV 12, 1 z r. 314.
- ¹² Tacitus, Agricola 21, 2—5. Iam vero principum filios liberalibus artibus erudire, et ingenia Britannorum studiis Gallorum anteferre, ut qui modo linguam Romanam abnuebant, eloquentiam concupiscerent.
- ¹³ CTh IX 10, 4.
- ¹⁴ CTh XIV 10, 1. »Qui pudoris non possunt dispendium sustinere.«
- ¹⁵ CTh XIV 12, 1.
- ¹⁶ Columella, R. r. I 8; XI 1, 21.
- ¹⁷ M. C. Cicero, Pro Scauro 45.
- ¹⁸ Rutilius Namatianus II 49 Ipsa satellitibus pellitis Roma patebat et captiva prius quam caperetur erat.
- ¹⁹ Incerti panegyricus Constantio Caesari 16, 5.

K ВОПРОСУ ОБ ОДНОМ ЗАКОНЕ ИЗ КОНЦА АНТИЧНОЙ ЭПОХИ

Под названием „скрытая форма классово́й борьбы“ мы подразумеваем состояние повышенно напряженных взаимоотношений между классом рабов и классом рабовладельцев. Анализируя закон кодекса Феодосия (CTh XIV 10, 4), автор показывает, что запрещение носить длинные волосы и меховую одежду находится в связи с выражением посредством этой одежды симпатий к варварам, так как в варварах, характеризующихся именно этой меховой одеждой, видели освободителей из-под власти римлян. (Claud. Rutil. II 49, Inc. Paneg. Constantio Caes. 16, 3).

Перевел: Я. Павлик.

ZUR FRAGE EINES GESETZES AUS DEM ENDE DES ALTERTUMS

Unter dem Begriff »verhüllte Form des Klassenkampfes« verstehen wir das Bestehen der verschärften wechselseitigen Beziehungen zwischen der Klasse der Sklaven und der Sklavenhalter. Auf Grund einer Analyse des Gesetzes aus dem Codex Theodosianus (CTh XIV, 10, 4) weist der Verfasser nach, dass das Verbot, langes Haar und den Pelzanzug zu tragen, mit den mittels dieses Pelzanzugs geäußerten Sympathien zu den sog. Barbaren im Zusammenhang steht, da man die besonders durch ihren Pelzanzug charakterisierten Barbaren als Befreier aus der römischen Vorherrschaft zu betrachten geneigt war. (Claudius Rutilius II 49, Incerti Panegyricus Constantio Caesari 16, 5.)

Übersetzt von M. Beck.